

A burial place of teenagers from Sungir is a unique one from the standpoint of semiotic informativity. It became a peculiar culture-attributive code which demonstrated in a ritual form traditions of the community with apparent predominance of hunting subjects. A complicated set of subjects, a triad of colours, zoomorphous symbols in a suit of the elder boy are explained most probably by the social position of those teenagers as active participants of initiations.

Одержано 9.02.93.

ПРО ОДНУ З ГРУП НЕОЛІТИЧНИХ ПОХОВАНЬ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

А. Г. Плешивенко, Ю. Я. Рассамакін

Публікується новий поховальний комплекс епохи неоліту з рисами середньостоговської культури та пам'яток «нижньомисливського типу». На основі широкого кола емпіричних дослідників намагалися визначити коло поховань, які дійсно могли мати відношення до культурного явища, найбільш яскраво репрезентованого в нижньому шарі Михайлівського поселення.

Степове Дніпровське Лівобережжя, за винятком північної його частини з притоками Ореллю і Самарою¹, залишається «білою плямою» у вивченні неолітичних пам'яток, незважаючи на те, що перші неолітичні підкурганичі поховання були відкриті ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.² З часом матеріали поповнювалися, особливо з кінця 60-х років, коли в цьому регіоні розпочалися регулярні археологічні розкопки в зонах новобудов. Це дозволило виявити на відрізку течії Дніпра від Запоріжжя до Херсону значну серію цікавих поховальних пам'яток епохи неоліту, які ще не одержали належного висвітлення в літературі.

Одне з таких поховань було відкрито 1988 р. експедицією Запорізького краєзнавчого музею в кургані 1, що знаходився на високому плато прибережної частини Каховського водосховища, поблизу масу Лиса гора, за 3 км на північний захід від районного центру Василька. Насип кургану був сильно зруйнований, зберігся у вигляді останця, висотою від давньої поверхні 3,5, діаметром 46 м. Курган збудований у три прийоми. Перший насип перекрив основне неолітичне поховання 22, влучене в невелике природне підвищення. Він складався з кількох шарів: змішаний чорноземно-глинистий ґрунт, передматериковий суглинок та жовтоглинистий шар (рис. 1). Діаметр насипу 17—18, висота 1,6 м. Насип оточував рів, зовнішнім діаметром 34, шириною на рівні материка 1,2, по плоскому дну 0,7—0,8, глибиною від давньої поверхні 1,5 м. Виклад з рову було використано для будови насипу, він фіксувався у вигляді жовтоглиняних ліній. У придонній частині рову зафіксувалося залишки вогнища, кістки тварин (бик, вівця)* та два фрагменти кераміки: частину високих вінець та фрагмент стілки горщика великого розміру з дещо вигнутим профілем (рис. 2, 2). Перший має трохи заокруглений зріз та потовщується донизу з 0,4 до 1,0 см. Під зрізом вінець — орнамент з косо поставлених відбитків тонкого гребінцевого штамп. Зовнішня та внутрішня поверхні оброблені великими розчесами, у тісті велика домішка товченої черепашки, поверхня темне-сірого кольору.

На давній поверхні зафіксовано ще два вогнища у вигляді плям згорілого

* Визначення геолога О. Журавльова.

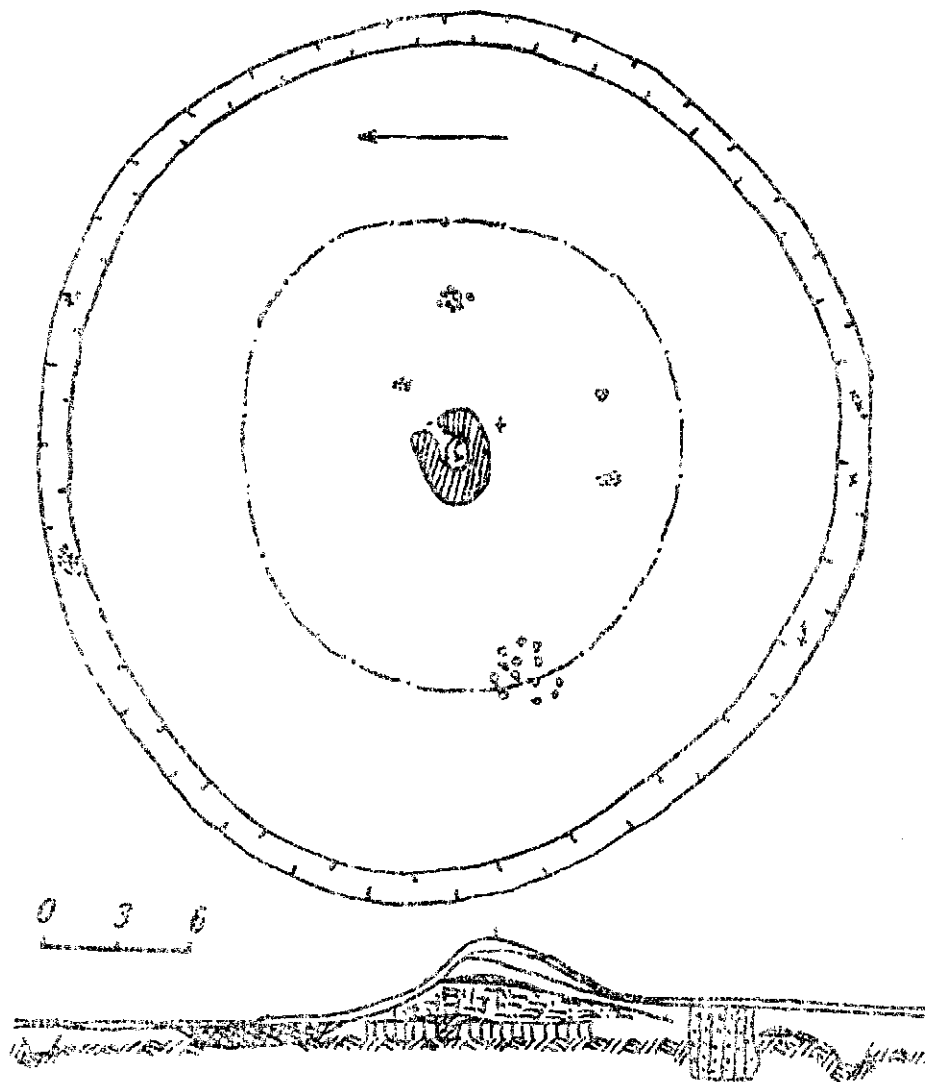

Рис. 1. Загальний план мегалітичного комплексу та профіль кургану 1 поблизу м. Васильєва.

1 — ріс; 2 — викид з пох. 22; 3 — волнища; 4 — кладка з каменів на давній поверхні; 5 — кам'яна вимостка на поверхні насипу; 6 — знахідки у рові; 7 — контур мегалітичного насипу.

дерева та золи, розмірами $0,6 \times 0,3$ та $0,8 \times 1,0$ м, товщиною до 5 см. Перше знаходилося за 5 м на південь від поховання, інше — за 2,5 м на північний схід. Крім цього, за 4,5 м на південний схід містилася невелика кладка з трьох несоброблених каменів невідомого призначення, а з заходу на схід насипу відзначено залишки кам'яної вимостки, серед яких знайдено кістки тварин.

Основне поховання 22 містилося в центрі, викид з нього після завершення образу був використаний для засипки перекриття ями, що створило невелике підвищення над могилою. Зі сходу, біля краю ями, знаходився невеликий ритуальний майданчик зі слідами горіння та овальним заглибленням ($0,25 \times 0,3$ м), заповненим вугіллям, вохрою та крейдою. У центрі заглиблення — отвір від глибоко в'битого вертикально, добре загостреного кілка (рис. 3, 1).

Поховальна яма овальної форми, західна частина зрізана. Довжина ями становила 1,3—1,4, ширина 0,9, глибина 0,75 м. Стінки жерівні, вертикальні,

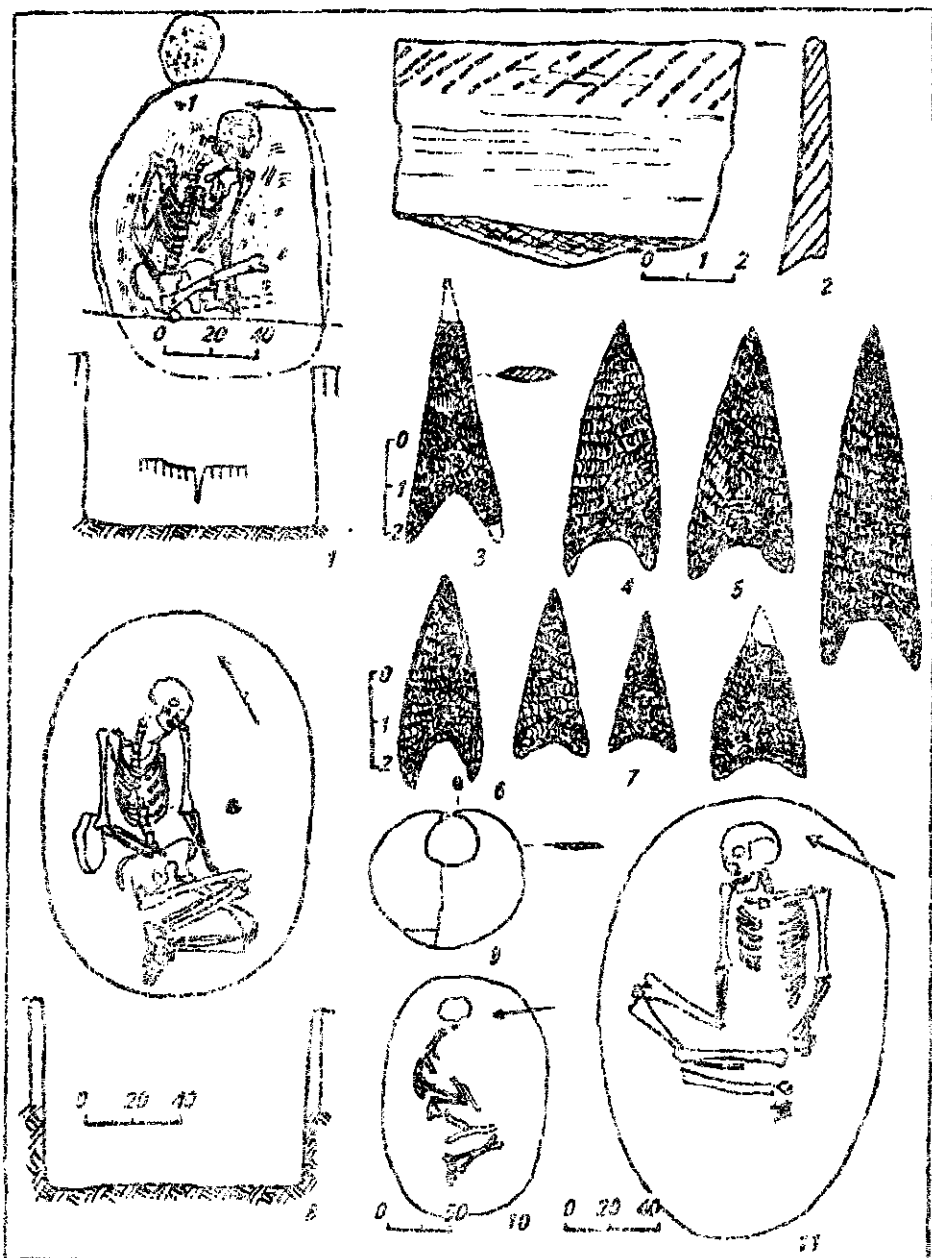

Рис. 2. 1 — план і розріз поховання 27 та заглиблення ритуальні го меду, дзюлика. 2 — фрагмент вінець горщика з розу; 3 — крем'яне вістря стріли з пок. 22; 4 — вістря з пок. «Олександрівського могилника»; 5, 7 — вістря з «випростаних» поховань: Ковалівка, к. 5, п. 2; Варбул. гр. V, к. 1, п. 7; 6 — вістря з пок. В, к. 7 на Кінхасі; 8, 9 — поховання на Шенденісці. Зубі та срібна підвіска з янгою: Ковалівка, гр. VII, к. 4, п. 32; 10, 11 — поховання в Дністро-Пруцького межкряжжя: Козьмецьке, к. 1, п. 23; Бутори, к. 2, п. 7.

разом із дном трохи пошкоджені норами. Чоловік, зрілого віку* похований в скорченому стані, на лівому боці, головою на схід — підвесь — схід (рис. 2, 1). Права рука зігнута під тупим кутом, кисть відсутня; ліва трохи піднята, кисть знаходилася між колінами. Ноги відігнуті до тулуба під прямим кутом, а в колінах — під гострим. На кистках — сліди татун у незначній

* Визначення антрополога І. Д. Потемкіної

кількості. По дну простежувалися сліди коричневого тліну. За головою лежало зсунуте корю крем'яне вістря стріли видовжених пропорцій, з глибокою виїмкою в основі і поверхнею, обробленою якісною тонкою ретушшю (рис. 1, 3). Довжина вістря 4,7, ширина основи 2,1 см. Кінчики вістря та одного з шипів обламані в давнину.

Описаний вище поховальний комплекс чітко вписується в коло енеолітичних пам'яток азобо-чорноморських степів доямною часу, для яких саме характерні такі ознаки як рів, насип з обкладкою, залишки тризни у вигляді вогнищ, кісток тварин, фрагментів кераміки; овальні ями тощо³. У вітчизняній літературі поховання з аналогічним обрядом досліджували, в тому числі й один з авторів, виявили до кола пам'яток нижньомихайлівського типу⁴. Але у зв'язку зі значним розширенням джерел, поліпшення їх якісного змісту, до проблеми культурно-хронологічного визначення цього типу поховань слід ставитися обережніше. Для цього існують певні обставини, які повною мірою відбивають описаний вище комплекс з Василівки.

Фрагмент вінець горщика має досить близькі аналогії, з одного боку, серед кераміки поселень типу Середній Стіг, особливо профілювання та орнамент, а з іншого, деякою мірою, нагадує кераміку з нижнього шару Михайлівського поселення⁵, а саме за фактурою та обробкою поверхні. Вістря стріли представляє своєрідний, але характерний для енеолітичної доби, тип зброї, який відрізняється від зовні близьких виробів ямного та раньокатакомбного часу. Аналогії йому відомі в середньостогівському похованні № 4 Олександрівського могильника, близькому за обрядом, але підкурғанному похованні Е, кургану 7 на Кічкасі з розкопок П. Смолічева, «випростанях» або постмаріупольських поховань (хут. Ковалівка Ізюмського повіту, к. 5, п. 2, с. Вербівки, к. гр. V, к. 1, п. 7⁶) (рис. 2, 4—7).

Залишки вогнищ, як взагалі культ вогню, характерний, за даними І. Ф. Ковалової, для «випростанях» поховань⁷, а рів та структура насипу є загальною для енеолітичних поховальних споруд⁸.

Отже, за наведеними даними, поховання з Василівки найближче стоїть до пам'яток середньостогівсько-постмаріупольського кола, що ґрунтовно підтверджується антропологічною характеристикою похованого⁹. Але поховальний обряд середньостогівської культури достовірно відомий лише на ґрунтовних могильниках — Дорієвка, Олександрів, Ігрені VIII, який відрізняється від вищезгаданого, і має досить сталий вигляд: на спині, з випростаними чи трохи піднятими руками, кисті яких лежать на тазових кістках, що є специфічною рисою цього типу поховань. Найхарактерніша орієнтація — у східному напрямку, з різною мірою використання вохри¹⁰. Що ж стосується підкурғанних середньостогівських поховань, достовірних даних про них немає, і це питання слабо розроблене в літературі. Д. Я. Телетін припускав наявність невеликих насипів над похованнями, зокрема, на Дою, але відзначав, що в долині Дніпра вони не виявлені¹¹. Одні з підтипів поховань нижньомихайлівського типу на Нижньому Дніпрі Ю. О. Шилов зближував з середньостогівською культурою. Для них були характерні чотирикутні ями, положення на спині з простягнутими руками та скорчені на боці з однією зігнутою, другою випростаною рукою¹². Нещодавно Д. Я. Телетін та О. С. Шаповаловою зробили спробу поділити так звані випростані поховання на ряд культур, в тому числі, частину їх віднесли до середньостогівської культури¹³. Але вдалою її назвати не можна, оскільки провадиться по суті механічний поділ безумовно єдиної групи пам'яток на різні за своїм змістом культури.

Таким чином, поховальний обряд середньостогівської культури достовірно відомий лише на ґрунтовних могильниках, чого не можна сказати про пам'ятки нижньомихайлівського типу. Характеристика поховального обряду останніх над, на них потяг, досить абстрактний вигляд, бо поховальні пам'ятки об'єднані, наявність кам'яних сирод та заглаженої або лискованої кераміки з домішкою черепишки в тісті. Сама назва більше пасує поселенням

³ Див. роботу І. Д. Понімаєв в цьому ж номері журналу.

з близькою керамікою. Що ж стосується поховань, то не завжди їх можна відносити до цього кола пам'яток за знайденими в них посудинами, хоча існують такі, що супроводжуються керамікою, близькою до нижнього шару Михайлівки. Але разом з тим, відомі комплекси з трипільським (Лісбимівка, к. 23, п. 4) (рис. 3, 6), середньостогівським, а іноді взагалі різькокультурним посудом¹³. У зв'язку з цим існує невирішена досі проблема культурного виз-

Рис. 3. Поховання Лівобережжя Дніпра: Софіївка, к. 40, п. 7; 2, 6 — Лісбимівка, к. 23, п. 4 та горщик з нього; 3—5— Лісбимівка, к. 7, п. 4, 5 та горщик з останнього.

начення енеолітичних поховань, матеріали з яких реально відбивають картину співіснування і взаємодії різних за походженням культурних явищ. І все ж, зараз з'явилася можливість деякою мірою наблизитися до вирішення цієї проблеми.

На наш погляд, найреальніший шлях для цього — чітка типологія поховальних пам'яток, кореляція з інвентарем, курганными спорудами, вивчення взаємозв'язків різних типів, пошуки їх генетичної підоснови і, залежно від отриманих результатів, моделювання можливих історичних процесів та визначення їх складових частин. Для цього зовсім необов'язково виділяти поховання в окремі археологічні культури, хоча в основі всієї проблеми повинен бути аналіз поховального обряду.

Поховальний комплекс з Василівки є класичним зразком широкого кола пам'яток, які охоплюють степову зону від Прикубання до Подунав'я, а за нашою типологією становлять один з варіантів енеолітичних поховань другого типу¹⁴. У Подонні аналогічні поховання вклучені В. Я. Кияшко до III групи, що порівнюється з Нальчицьким могильником, але походження якої не було визначене. Ця група не знайшла співвідношення з поселеннями, але розглядалася як місцеве явище, в основі якого були нижньодонські пізньо-енеолітичні традиції. В. Я. Кияшко пов'язує з цією групою виникнення курганного обряду на Дону¹⁵. Близький до цієї групи тип поховань виділив В. А. Трифонов у Прикубанні (тип 7), і також порівнював з Нальчицьким могильником¹⁶.

У Північно-Західному Причорномор'ї аналогічні поховання неодноразово розглядалися дослідниками і отримали кілька термінів. І. Л. Алексєєва об'єднала їх в утконосівську групу¹⁷, В. Г. Петренко — у тип Хаджидер¹⁸, а І. В. Манзура — у першу обрядову групу¹⁹. Погляди авторів багато в чому схожі і, загалом зводяться до того, що дані поховання становлять доусатівський горизонт і є підосною формування усатівського варіанту трипільської культури. У межах степової зони мають схожість з нижньомихайлівським типом і, можливо, є західною філіацією останніх (рис. 2, 10, 11).

Між Доном та Дунзем — на Молочній, Правобережжі та Лівобережжі Дніпра, в Побужжі також відома серія аналогічних за обрядом поховань: Родіонівка, к. 9, п. 3 (рис. 4, 4), Любимівка, к. 7, п. 4, 5 (рис. 3, 3—5), к. 23, п. 4 (рис. 3, 2), Софіївка, к. 40, п. 7 (рис. 3, 1), Велика Олександрівка, к. 1, п. 24, (рис. 4, 3), Старосілля, к. 1, п. 19 (рис. 4, 1), Орджонікідзе, гр. «Круглої Могили», к. 1, п. 3 (рис. 4, 2), Ховалівка, гр. VII, к. 4, п. 32 (рис. 2, 8, 9) та ін.²⁰

Поховання схожі курганными конструкціями (рови, кремляки), стратиграфічним положенням (основні), формою ям, положенням померлих, їх орієнтацією в східному напрямку, розподілом вохри. Це дозволяє розглядати даний тип поховань в межах окремого культурно-хронологічного горизонту, що має спільну або близьку за складовими елементами генетичну основу.

Датувати цей горизонт дозволяють трипільські імпорти, які неодноразово зустрічаються в похованнях. Так, поховання Північно-Західного Причорномор'я датуються кінцем В II — С I за знахідками трипільського посуду з розписом²¹ та синхронізуються з раннім етапом культури Чернавода I, знахідки кераміки якої дозволили І. В. Манзурі навіть принудити участь останньої у формуванні усатівського варіанту²².

Наведене датування не суперечить матеріалам Подніпров'я. Так, пам'ятки типу Середнього Стогу II віднесені Д. Я. Телегіним до першого дошнурового етапу розвитку середньостогівської культури, який датується починаючи з етапу В I, а закінчується, очевидно, в кінці етапу В II, виходячи з датування наступного конурового етапу розвитку культури кінцем В II — С I²³. У даному випадку існують певні розбіжності, пов'язані, на наш погляд, з недосконалістю періодизації середньостогівської культури. Ми не маємо зараз матеріалів, надійних джерел, що дозволили б датувати поховання найранішим часом, але припускаємо таку можливість. У будь-якому випадку синхронізація поховань розгляданого типу з етапом В II не викликає сумнівів.

Інші матеріали дозволяють віднести частину поховань до пізнішого часу і синхронізувати їх з етапом С II. На це вказують горщики з розписом (Лю-

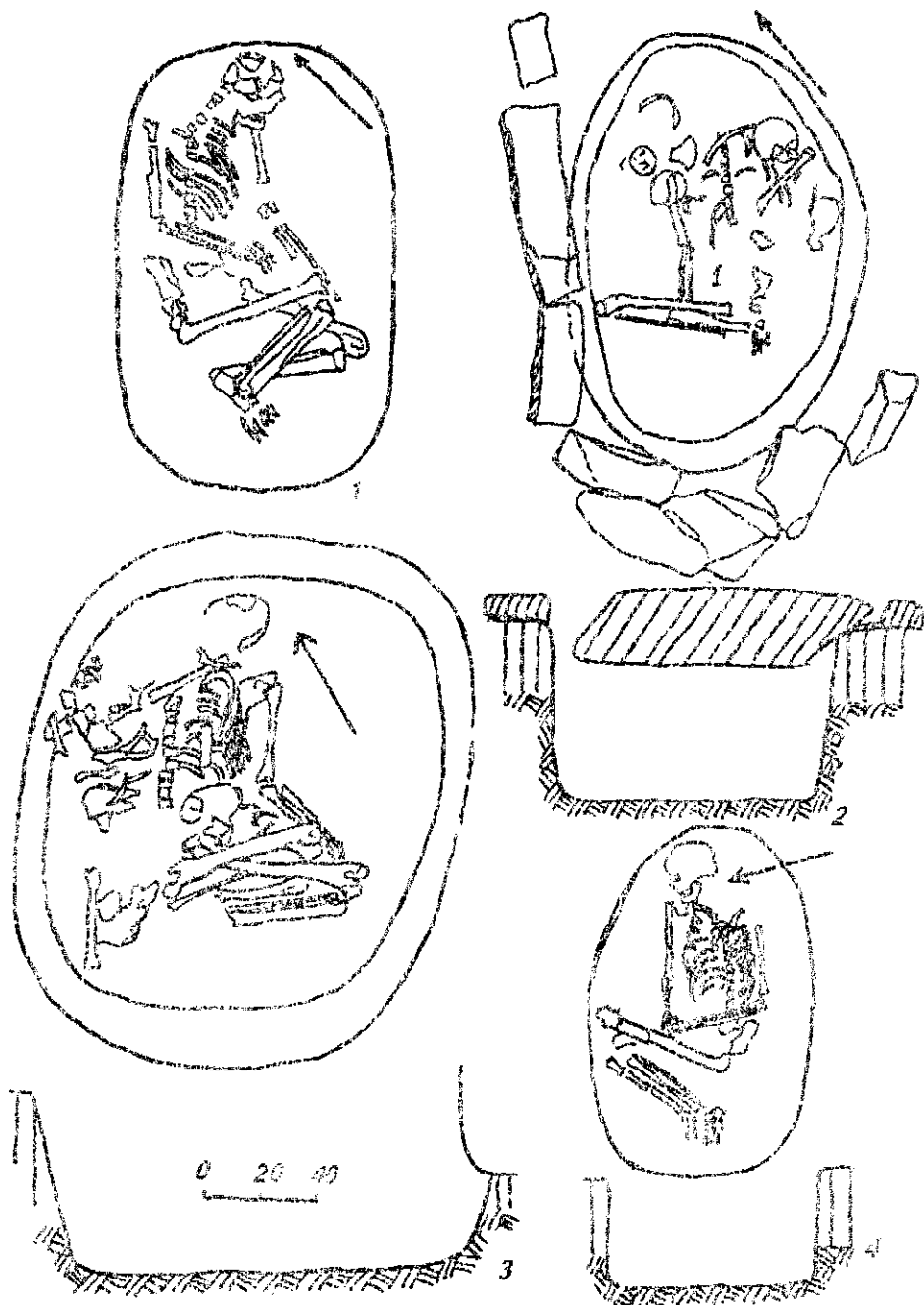

Рис. 4. Поховання Правобережжя Дніпра, Інгульця та Молочної. 1 — Старосілля, к. 1, п. 19; 2 — Орджолікідзе, гр. «Круглої мелоди», к. 1, п. 5; 3 — Велика Олександрівка, к. 1, п. 24; 4 — Родонівка, к. 9, п. 3.

биміжжя, к. 23, п. 4) (рис. 3, б) та наявність поховань у «змішаних» підкуртанних могильниках, що датуються середньовіськими статуетками²⁴. Крім того, в Північно-Західному Причорномор'ї ці поховання супроводжувалися і типовою усатівською керамікою²⁵.

Таким чином, час існування розглянутого типу поховань охоплює по трипільській лінії синхронізації етапи В II—С II, причому не виключена можливість більш раннього датування, що потребує надійних доказів. Отже, цим часом можна датувати весь культурно-хронологічний горизонт. Відносно ін-

ших енеолітичних поховань, даний горизонт синхронізується з більшою частиною «випростаних» поховань, хоч поступається, за існуючими даними, в давності. Північні пам'ятки одночасні похованням III та IV типів по нашій типології, що становлять якраз культурне явище синкретичного характеру, пов'язаного з найпівнічним трипільям та норовободненською групою пам'яток на Північному Кавказі¹⁶.

Походження описаного вище поховального обряду з досить сталими рисами не можна визначити однозначно. Очевидно, він має синкретичний характер, в основі якого лежать кілька компонентів. Одним з них, як показують матеріали Василівського комплексу, була безумовно середньостогівська культура в її традиційному розумінні. Іншим компонентом були культури землеробського кола, які відіграли значну роль і у формуванні пам'яток типу нижнього шару Михайлівки, зокрема, трипільська культура, що досить вдало, на наш погляд, і ґрунтовно, показав М. Я. Мерперт у докторській дисертації¹⁷. У даному випадку, можна припустити, що формування окресленого вище обряду та пам'яток типу нижнього шару Михайлівки могло бути взаємодов'язано, а в їх основі були однакові чи дуже близькі компоненти, основними з яких можна вважати середньостогівську культуру в її традиційному розумінні та традиції землеробських культур, що найяскравіше виявлялося у технологічних особливостях кераміки. При такому підході можна стверджувати, що поховання розглянутого типу можна вважати, практично, єдиними, що мають безпосереднє відношення до такого культурного явища, як пам'ятки нижньомихайлівського типу, і мають з останніми загальні або схожі генетичні коріння.

Примітки

¹ Ковалова Н. Ф. Селер степного Поднепрорья в энеолите-бронзовом веке.— Днепропетровск, 1984.— С. 4—53.

² Зарницкий Д. И. Раскопки курганов в пределах Екатеринбургской губернии // Труды ХИИ АС.— М., 1907.— Т. 1.— С. 141—146; Соловьев Д. В. Могилы Русской земли.

³ Рассадкин Ю. Я. Энеолитич. похорония Північно-Земляного Прип'юччя // Археологія.— 1990.— № 1.— С. 65, 70.

⁴ Телетин Д. Я. Энеолитич. стили і пам'ятки нижньомихайлівського типу // Археологія.— 1971.— Вып. 4.— С. 14; Шаповалова О. Г., Бочкарев В. С., Шарфутдинова И. Н. О памятниках эпохи меди — ранней бронзы в бассейне р. Ямгула // Древности Прип'юччя.— К., 1977.— С. 8, 9; Рассадкин Ю. Я. Энеолитические погребения бассейна р. Молочной // Древнейшие скотоводы степей юга Украины.— К., 1987.— С. 41.

⁵ Давровольский А. Заг. по археологіч. дослід. на території Дніпровастану // Збірник ДКАМ.— Дніпропетровськ, 1929.— Ч. 1; Лавровська О. Ф., Шаповалова О. Г., Макаренко М. Я. Мухайлівське поселення.— К., 1962.— Табл. IV, 10, 15.

⁶ Телетин Д. Я. Энеолитическое поселение и могильник у хутора Александра // КОМ. АН УССР.— 1969.— Вып. 9; Соловьев П. Научно-исследовательская территория Днепропетровска в роки 1929 // МЛ ЯН НАН України.— ВУАК.— ф. 12.— № 79а.— С. 300, 301.— Рис. 43; Ковалова Н. Ф. Курган у с. Березі та другі енеолітич. пам'ятки Прип'юччя // Проблеми археології Поднепрорья.— Дніпропетровськ, 1985.— С. 48.— Рис. 2, 5.

⁷ Ковалова Н. Ф. Селер степного Поднепрорья.— С. 14.

⁸ Рассадкин Ю. Я. Энеолитич. похорония.— С. 69.

⁹ Телетин Д. Я. Средньостогівська культура эпохи меди.— К., 1975.— С. 104.

¹⁰ Телетин.— С. 104, 105.

¹¹ Шинка Ю. А. Нижнее Поднепрорье в середине III — середине II тысяч л. н. э.— Автореф. дисс.— канд. ист. наук.— К., 1982.— С. 5, 18.

¹² Телетин Д. Я. Культурна належність і датування випростаних енеолітич. поховань степного Поднепрорья // Археологія.— 1987.— № 60.— С. 26; Шаповалова О. Г. Эпоха раннего металла в степной полосе Украины // Древнейшие скотоводы степей юга Украины.— К., 1987.— С. 6.

¹³ Десков А. М. Раскопки Каховской экспедиции // АО 1968.— М., 1969.— С. 225; Телетин Д. Я., Вратченко С. П., Смирнов С. В. Вильно-Грушевская курганная группа и курган на территории ЗСКЭС // Вильновские курганы в Днепровском Поднепрорье.— К., 1977.— С. 103.

¹⁴ Рассадкин Ю. Я. К проблеме изучения энеолитических подкурганых погребений // Актуальные проблемы историко-археологических исследований (Тезис).— К., 1987.— С. 138, 139.

¹⁵ *Клишко В. Я.* Нижнее Подонье в эпоху энеолита и ранней бронзы // *ИА ИА РАН*. — Р-2. — № 2143. — С. 100, 102, 130, 144, 145.

¹⁶ *Трифонов В. А.* Степное Прикубанье в эпоху ранней и средней бронзы. — Автореф. дис... канд. ист. наук. — Л., 1983. — С. 7, 8.

¹⁷ *Алексеева И. Л.* Доусатовские погребения в курганах Северо-Западного Причерноморья // *ИИАСН*. — К., 1987. — С. 17—25.

¹⁸ *Петренко В. Г.* Памятники энеолита и поворот эпохи к бронзовому веку в Северо-Западном Причерноморье // *История и археология Нижнего Подунавья*. — Ргив, 1989. — С. 18—20.

¹⁹ *Манзура И. О.* О генезисе памятников усатовского типа // *Раннеземледельческие поселения гиганты трипольской культуры на Украине*. — Тальянки, 1990. — С. 183, 184; *Манзура И. В.* Переходный период от энеолита к эпохе бронзы в Нижнем Подиестровье и Подпрутье. — Автореф. дис... канд. ист. наук. — Л., 1990. — С. 16, 17.

²⁰ *Кубишева А. И., Дорощевс В. В., Николаев А. В.* и др. Отчет о раскопках Херсонской экспедиции в 1982 г. // *ИА ИА НАН Украины*. — Ф. № 1982/4. — С. 39. — Табл. XIII, 3; *Лесков А. М., Балотник Ю. В., Зарыцкий Н. П.* и др. Отчет с раскопках Каховской экспедиции в 1966 г. // *ИА ИА НАН Украины*. — Ф. № 1968/15. — С. 21, 22; 49; *Шилов Ю. А.* «Грот близ» по материалам древнейших курганов // *Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины*. — К., 1983. — С. 5, 6; *Шилов Ю. О.* Первый та четвртый Старосільські кургани // *Археологія*. — 1977. — № 22. — С. 49, 50; *Мозолевский Б. И., Николаев А. В.* Отчет о раскопках Орджоникидзевской экспедиции в 1983 г. // *ИА ИА НАН Украины*. — Ф. № 1983/11; *Коваленко Г. Т., Фоленко В. М.* Поховання доби енеолиту — ранньої бронзи на правобережжі Південного Бугу // *Археологія*. — 1986. — № 35. — С. 11. — Рис. 1, 1.

²¹ *Петренко В. Г.* Указ. соч. — С. 19; *Патихова Э. Ф., Петренко В. Г., Бурдо Н. Б., Политчук В. Ю.* Памятники трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморье. — К., 1989. — С. 124.

²² *Манзура И. В.* О генезисе... — С. 183, 184; *Манзура И. В.* Переходный период... — С. 15.

²³ *Телегин Д. Я.* Среднеднепровская культура... — С. 124; *Телегин Д. Я.* Степное Подиестровье и Нижнее Подунавье в энеолите—энеолите // *Каменный век на территории Украины*. — К., 1990. — С. 12, 13; *Мовша Т. Г.* Проблемы связей Триполья-Кухутени с племенами культур светлого ярала // *Р*. — 1981. — № 5—6. — С. 61—71; *Шапошников О. Г.* Эпоха раннего металла... — С. 7.

²⁴ *Кривола Д. П.* Археологічні розкопки стародавніх курганів на Криворіжжі в 1964—1965 рр. // *Нова крає.* — Дніпропетровськ, 1971. — С. 18—20; *Николаев А. В., Рассамкин Ю. Я.* О позднэнеолитических памятниках Правобережья Днестра // *СА*. — 1985. — № 3. — С. 37—55.

²⁵ *Шмаглей И. М., Черняков И. Т.* Курганы степной части междуречья Дуная и Днестра // *МАСН*. — 1970. — Вып. 6. — С. 30, 31. — Рис. 13.

²⁶ *Рассамкин Ю. Я.* Относительная хронология позднэнеолитических погребений бассейна р. Милочин // *Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины*. — К., 1983. — С. 21, 22; *Рассамкин Ю. Я., Кубишева А. И.* Об одной группе позднэнеолитических погребений в Приднестровье с элементами трипольской культуры // *Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине*. — Тальянки, 1990. — С. 187—190; *Рассамкин Ю. Я.* О соотношении степных и новосвободненских памятников // *Майкопский феномен в древней истории Кавказа и Восточной Европы*. — Л., 1991. — С. 52—53.

²⁷ *Меркерт Н. Я.* Древнейшая история населения степной полосы Восточной Европы // *ИА ИА РАН*. — Ф. — Р-2/20:1. — Ч. II. — С. 565—600.

А. Г. Плещинский, Ю. Я. Рассамкин

ОБ ОДНОЙ ИЗ ГРУПП ЭНЕОЛИТИЧЕСКИХ ЗАХОРОНЕНИЙ ДНЕПРОВСКОГО ЛЕВОБЕРЕЖЬЯ

На основании новых материалов авторы выделяют группу энеолитических погребальных памятников с устойчивыми чертами обряда: овалыные ямы, скорченное положение на боку с одной согнутой, второй — вытянутой руками, ориентацией в восточном направлении и инвентарем, сочетающем черты памятников «нижнемихайловского типа», среднестоговской культуры и триполья. Анализ обряда позволяет поставить вопрос о том, что выделяемая группа является одной из немногих, имеющих действительно общие генетические корни с памятниками типа нижнего слоя Михайловского поселения.

Очевидно, формирование и тех, и других, происходило в близких или аналогичных условиях, сочетая скотоводческие, видимо, среднестоговские, и земледельческие, возможно, трипольские, традиции. По трипольской линии синхронизации погребения датируются этапам В II — С I и С II.

ON A GROUP OF THE ENEOLITHIC BURIAL PLACES OF THE LEFT-BANK DNIEPER

Basing on new findings, the authors identify a group of the Eneolithic burial places with constant attributes of the rite: oval pits, writhen position of the deceased on the side, one hand bent, the other stretched, eastward orientation and stock which embraces attributes of relics of the «low Mikhailovka type», mid-Stogov culture and Tripolie. The analysis of the rite has permitted supposing the identified group to be one of few groups really possessing common genetic roots with relics resembling those of the low level of Mikhailovka settlement. Formation of the both groups occurred, probably, under similar or analogous conditions, combining both cattle-breeding (apparently, mid-Stogov) and agricultural (probably Tripolian) traditions. According to the Tripolian line of synchronization the burial places are dated stages BII—C1 and CII.

Одержано 5.07.91

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТРОПОЛОГІЧНИЙ СКЛАД ЕНЕОЛІТИЧНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОЯМНИХ ПІДКУРГАННИХ ПОХОВАНЬ)

І. Д. ПОТЄХІНА

У статті на підставі аналізу нових матеріалів з енеолітичних поховань під курганами півдня Східної Європи висвітлюються питання походження, антропологічного складу та генетичних зв'язків різних груп населення з підкурганним обрядом (поховання у скороченому на боці, на спині та випростаному положеннях). Діється також антропологічна характеристика людей нижньомежодзького типу та посткаріульської культури.

Повну пераину підкурганних поховань в степах України пов'язують з енеолітичним населенням, яке передувало племенам ямкої культури.

Антропологічна характеристика населення, яке залишило ці пам'ятки, до-го лишалася білою плямою на тлі досить повних антропологічних уявлень про носіїв відомих енеолітичних культур півдня Східної Європи — середньостеповської, володаницької, пізньотрипільської, усатівської, кемі-обинської, ямкої¹. Така ситуація склалася насамперед через недостатню репрезентативність краніологічних матеріалів з підкурганних поховань, більшість яких мала погану збереженість кістяків. Вивчення їх стримувалось також відсутністю або помилковістю археологічних визначень культурної приналежності цих пам'яток. Певну частину їх фахівці відносили до різних культур широкого хронологічного діапазону, від ямної до сарматської.

Останнім часом у результаті розкопів курганів на півдні України антропологічна колекція з підкурганних поховань кількісно збагатилася. Значні зрушення сталися і в справі археологічної систематизації цих пам'яток. Виділені окремі культури чи культурні групи: нижньомежодзький тип, постмаріупольська культура, Імудонська та суворіська група². Тривають спроби класифікації всього масиву цих поховань шляхом зіставлення ознак поховального обряду з типами могильної споруди³. Все це сиріало похваленою інтересу дослідників до проблеми походження, антропологічного складу та

© І. Д. ПОТЄХІНА, 1994